

Hanna Strukowa

Problemy użytkowania zabytków architektury

Ochrona Zabytków 29/2 (113), 116-121

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Potrzebują jej jak najszybciej zwłaszcza mocno już nadwątlone drewniane nagrobki z Łuszczowa. W jaki sposób tę ochronę wprowadzić na wiejskim cmentarzu, na który właśnie wkracza dumnie lastryko — to już zagadnienie odrębne. Być może zajmie się nim Wojewódzki Urząd Konserwatorski i Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie. Ochrona zabytków sztuki sepulkralnej wymaga prowadzenia systematycz-

nych prac ewidencyjnych i objęcia nimi wszystkich istniejących w terenie „starych i nowych” nekropoli. Dzięki temu wszystkie zabytkowe zasoby, rozmieszczone pojedynczo i w zespołach, mogłyby zostać przynajmniej zewidencjonowane.

*mgr Ryszard Brykowski
Instytut Sztuki PAN
w Warszawie*

HISTORICAL CEMETERIES AND HISTORICAL ELEMENTS OF THE CEMETERIES OF NON-HISTORICAL TYPE

The author deals with problems of the historical cemeteries protection on the basis of results of a conference held in 1974 during which, nevertheless, the cemeteries were considered as historical objects totally. In the author's opinion this is a wrong principle for a number of non-historical cemeteries, having been closely examined, reveal separate elements of historical value.

Cemeteries in Lublin District may serve as an example. The chapel dating from the 17th century and found at the cemetery at Wożuczyn allows to include this object among the old ones, if not historical. Moreover, at the cemetery of Gródek there have been found some relics of ancient culture and folk sepulchral art, that is two Rococo sepulchral chapels,

one of them including the sculpture of Sorrowing Christ. According to the historical monuments catalogues the cemetery at Łuszczów includes nothing worthy. During accidental visit at this cemetery, however, an interesting complex of crosses and tombstones drew the author's attention.

They were made of wood and imitated known analogous stone forms dating from the end of the 19th and the beginning of the 20th century.

In the conclusion the author states that the above-mentioned examples indicate the necessity of cataloguing and protecting not only historical cemeteries but historical elements of the cemeteries of non-historical type as well.

HANNA STRUKOWA

PROBLEMY UŻYTKOWANIA ZABYTKÓW ARCHITEKTURY

Wielki rozmach i osiągnięcia w dziedzinie ochrony zabytków okresu powojennego — w postaci odbudowanych miast, wyremontowanych i zaadaptowanych na potrzeby współczesne obiektów zabytkowych — nie zdołały uchronić wielu budynków zabytkowych od zniszczenia i dewastacji. Przyczyną tego stanu były nie tylko zniszczenia spowodowane przez drugą wojnę światową, ale przede wszystkim niewłaściwy sposób użytkowania własności społecznej. Według szacunkowej oceny w roku 1970 około 1500 obiektów zabytkowej architektury i budownictwa nie miało gospodarzy lub kwalifikowało się do zmiany formy użytkowania. Wszystkie te budynki wymagały przeprowadzenia większych lub mniejszych prac konserwatorsko-budowlanych.

Od 1970 r. zostały podjęte bardziej intensywne niż w okresie poprzednim działania w celu poprawy stanu zabytków nieruchomych. W latach 1970—1971 problem użytkowania był przedmiotem badania Najwyższej Izby Kontroli, a następnie tematem sesji Sejmowej Komisji Kultury i Sztuki. W rezultacie wydane zostały dwa pisma okólnie prezesa Rady Ministrów: Nr 83 z 31 lipca 1971 r. w sprawie zabezpieczenia przed zniszczeniem, dewastacją lub uszkodzeniem obiektów zabytkowych przekazanych w użytkowanie jednostkom państwowym i społecznym oraz Nr 57 z 28 lipca 1972 r. w sprawie wzmoczenia opieki nad konserwacją obiektów zabytkowych. Ministerstwo Kultury i Sztuki wystąpiło do przewodniczących prezydiów wojewódzkich rad narodowych oraz do

1. Uroczystość wręczenia nagród w Ministerstwie Kultury i Sztuki (fot. J. Szandomirski)

1. The ceremony of awarding the winners in the Ministry of Culture and Art

kilku ministrów kierujących resortami, których jednostki użytkują znaczną liczbę obiektów zabytkowych (rolnictwo, leśnictwo, oświata, zdrowie, spółdzielczość), podkreślając znaczenie zaleceń premiera i prosząc o podjęcie działań zmierzających do poprawy stanu obiektów zabytkowych. Szersze kontakty nawiązano z Ministerstwem Rolnictwa. Realizacja zaleceń obu pism okólnych prezesa Rady Ministrów była tematem paru posiedzeń Międzyresortowego Kolegium Porozumiewawczego przy Ministrze Kultury i Sztuki, na które Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków przygotował obszerny materiał, poprzedzony badaniem sytuacji w terenie.

Ministerstwo Rolnictwa, gestor bardzo wielu nieruchomości zabytkowych, w znacznej mierze niewłaściwie wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa i instytucje rolnicze, od 1972 r. znacznie zwiększyło środki finansowe na remonty obiektów zabytkowych, a pismo okólnie Nr 3 ministra rolnictwa z 24 lutego 1973 r. wprowadziło nowe zasady finansowania kosztów remontów obiektów zabytkowych, użytkowanych przez państwowe gospodarstwa rolne. Ustalenia ministra rolnictwa już przyniosły poważne efekty, a należy się spodziewać, że w ciągu kilku najbliższych lat stan techniczny wszystkich zabytkowych nieruchomości PGR-owskich ulegnie radykalnej poprawie. Inne resorty również rozpoczęły w większym lub mniejszym zakresie działania na rzecz ochrony zabytków administrowanych przez ich agendy terenowe.

Od początku 1973 r. Generalny Konserwator Zabytków podjął intensywną działalność w zakresie przekazywania obiektów zabytkowych do zagospodarowania. Wystawa pt. *Zabytki do zagospodarowania społecznego* zorganizowana

w Warszawie w czerwcu 1973 r. oraz szeroka akcja propagandowa przyniosły duże zainteresowanie społeczeństwa. Po informacji i porady w sprawie zagospodarowania zabytków zgłaszały się do Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków setki zainteresowanych — przedstawicieli instytucji, organizacji, a także osoby prywatne. Akcji towarzyszyła szeroka kampania prasowa — licznym dziennikarzom prasy, radia i telewizji udzielano wywiadów, informacji, dostarczano materiały. Z inicjatywy Generalnego Konserwatora Zabytków wystawy i akcje na rzecz zagospodarowania obiektów zabytkowych podjęte zostały również przez wojewódzkich konserwatorów zabytków. W rezultacie tych centralnych i terenowych przedsięwzięć w latach 1973—1974 przekazano do zagospodarowania na różne cele współczesne 140 obiektów zabytkowych. Jest to ogromny postęp w stosunku do lat ubiegłych — dotychczas przekazywano w użytkowanie nie więcej niż kilkanaście obiektów rocznie.

W 1975 r. Generalny Konserwator Zabytków zorganizował konkurs na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego. Celem konkursu było uhonorowanie wzorowych gospodarzy budynków zabytkowych, a jednocześnie zachęta do podejmowania opieki nad zabytkami przez inne jednostki państwowe i społeczne.

Uczestników konkursu — gospodarzy obiektów zabytkowych — zgłaszali wojewódzcy konserwatorzy zabytków na następujących warunkach: użytkownik spoza resortu kultury i sztuki; prace przy obiekcie wykonane lub zakończone w ciągu ostatnich pięciu lat, tj. w latach 1971—1975; prace wykonane — przynajmniej częściowo — ze środków użytkownika; wysoka jakość wykonanych prac; funkcja obiektu zgodna z wytycznymi konserwatorskimi; właściwe

utrzymanie obiektu i estetyczne wyposażenie; właściwe zagospodarowanie otoczenia obiektu. Zgłoszone obiekty zostały poddane komisyjnym lustracjom. W ocenie wzięto pod uwagę trzy grupy zagadnień:

1) utrzymanie obiektu i estetyka: jakość wykonanych prac remontowych, utrzymanie obiektu, wyposażenie wewnątrz, stan wyposażenia, utrzymanie otoczenia;

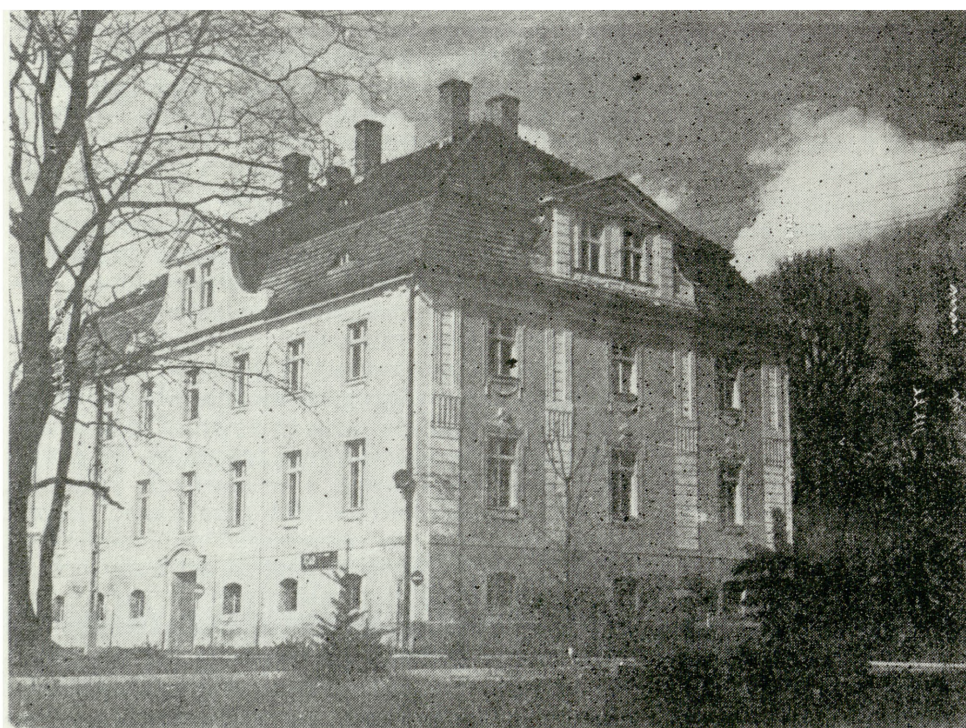
2) stopień trudności przeprowadzonych prac ze względu na stan obiektu przed przejęciem; zaangażowanie własnych środków finansowych i sił wykonawczych użytkownika;

3) zaangażowanie społeczne w dziedzinie ochrony zabytków: inicjatywa i zaangażowanie użytkownika w pracach remontowych i utrzymaniu własnego obiektu; opieka nad innymi zabytkami w okolicy.

Jury postanowiło uhonorować nagrodami, wyróżnieniami i dyplomami uznania 16 instytucji wzorowo, bardzo dobrze i dobrze gospodarujących powierzonymi ich pieczy zabytkami ar-

sekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki Józefa Fajkowskiego w dniu 29 listopada 1975 r. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele (dyrektorzy lub kierownicy) wszystkich instytucji-laureatów, dziennikarze oraz organizatorzy konkursu.

Pierwszą nagrodę otrzymał Wojewódzki Państwowy Zakład Unasienniania Zwierząt w Karczowie koło Opola za przeprowadzenie z własnych środków finansowych i przy pomocy własnego wykonawstwa remontu i adaptacji oraz za wzorowe utrzymanie i wyposażenie zespołu pałacowo-parkowego z XVII—XVIII w. W pałacu mieści się siedziba administracji Zakładu, ośrodek szkoleniowy i socjalny. Mecenat karczowski jest przykładem wychowawczej roli otoczenia zabytkowego. Ogromne zasługi w tej mierze położył wieloletni dyrektor Zakładu — Andrzej Zydek, który dzięki własnej pracy, zaangażowaniu i inicjatywie przyczynił się do osiągnięcia wyższego poziomu życia kulturalnego przez pracowników instytucji. Tro-

2. Karczów, pałac, siedziba Wojewódzkiego Państwowego Zakładu Unasienniania Zwierząt

2. Karczów, the palace which is the seat of the State Centre of Domestic Animals Insemination

chitektury, a przedstawiciele tych instytucji — osoby najbardziej zasłużone w rewaloryzacji i utrzymaniu zabytków — odznakami „Za opiekę nad zabytkami”.

Dużą grupę laureatów stanowiły jednostki resortu rolnictwa — 6 instytucji, pozostali nagrodzeni i wyróżnieni uczestnicy konkursu prezentowali następujące resorty: zdrowia — 3 instytucje, leśnictwa — 1, szkolnictwa wyższego — 1, turystyki — 1, spółdzielczości — 1; ponadto: Związek Harcerstwa Polskiego — 1, organizacja społeczna — 1, osoba fizyczna — 1. Uroczystość wręczenia nagród odbyła się u pod-

ska i dbałość o zabytek spowodowały, że jest on chlubą resortu i miejscem spotkań międzynarodowych. Użytkownik nawiązał współpracę z Muzeum Śląska Opolskiego, które eksponuje rzeźbę współczesną na terenie starannie utrzymanego parku, a w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków zabezpiecza i przynosi do pałacu zagrożone zabytki ruchome. Ponadto Zakład przejął do zagospodarowania dwa następne zabytki architektury — dworek w Łowkowicach (już zagospodarowany) i pałac w Maciejowie (prace zostaną rozpoczęte w 1976 r.).

Drugą nagrodę przyznano Kombinatowi Państwowych Gospodarstw Rolnych w Gułtowach w woj. poznańskim za przeprowadzenie remontu kapitalnego, pełną konserwację wystroju, adaptację i wyposażenie zespołu pałacowego z końca XVIII w., w którym mieści się administracja Kombinatu i urządzenia socjalne. Finansowane przez użytkownika kompleksowe prace konserwatorsko-budowlane wykonane zostały przez Pracownię Konserwacji Zabytków. Zespół pałacowy w Gułtowach stanowi przykład prężnie rozwijającego się mecenatu państwowych gospodarstw rolnych w Wielkopolsce. Wysoki standard wykonanych prac przy pełnym respektowaniu wymagań konserwatorskich, stylowe wyposażenie wnętrza, zaangażowanie i codzienna troska użytkownika o utrzymanie obiektu zasługuje na wysokie uznanie i może być wzorem godnym naśladowania.

Nagrodę trzecią przyznano ex aequo dwóm użytkownikom: Instytutowi Zootechniki w Krakowie — Zespołowi Zator w Zatorze w woj. bielsko-bialskim oraz Wojewódzkiemu Ośrodkowi Profilaktyczno-Sanatoryjnemu w Mosznej w woj. opolskim.

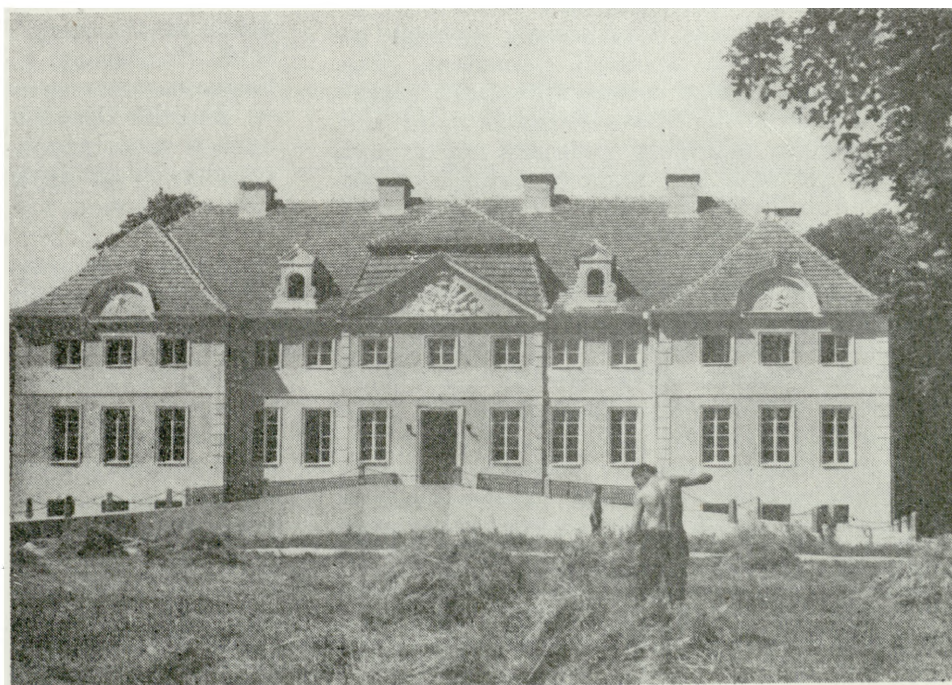
W neogotyckim zespole pałacowym w Zatorze, wzniesionym w 1836 r. przez Franciszka Marię Lanciego, mieści się Zakład Biologii Ryb wraz z pracowniami i dom pracy twórczej. Obiekt, bardzo poważnie zaniedbany w okresie okupacji i pierwszych latach powojennych, został przez obecnego użytkownika uratowany i w pełni odzyskał dawne walory. W koncepcji zagospodarowania uwzględniono wszystkie wymagania konserwatorskie, łącznie z kosztowną konserwacją wystroju.

2. Karczów, pałac, jadalnia w piwnicach

3. Karczów, the palace, the dining-room in its cellars

Dyrekcja Wojewódzkiego Ośrodka Profilaktyczno-Sanatoryjnego wielkim wysiłkiem i staraniem (dodatkowym utrudnieniem jest wielka kubatura obiektu) doprowadziła ekлекtyczny pałac w Mosznej do bardzo dobrego stanu, a sanatorium zapewniła wysoki standard. W reprezentacyjnych wnętrzach organizowane są koncerty, wystawy i inne imprezy kulturalne. Sanatorium w Mosznej staje się coraz bardziej popularne w kraju ze względu na walory za-

4. Gułtowy, pałac, siedziba Kombinatu PGR (fot. B. Cynalewski)

4. Gułtowy, the palace which is the seat of the State Farm

5. Gultowy, szlcznik marmurowy, obecnie recepcyjny (fot. B. Cynalewski)

5. Gultowy, the marble parlour, now a reception room

bytkowe i komfortowe warunki. Dyrekcja Ośrodka podjęła zakrojone na szeroką skalę prace rewalityzacyjne cennego parku krajo-
brazowego.

Dwóm nietypowym użytkownikom za szczególne zaangażowanie i ofiarną działalność na rzecz ochrony zabytków przyznano nagrody specjalne. Towarzystwo Miłośników Ziemi Tarnogórskiej użytkuje na swą siedzibę i stację turystyczną dwa domy mieszczkańskie z XVI w. w Tarnowskich Górach. Użytkownik przejął obiekty w stanie kompletnej dewastacji. Remont przeprowadzono własnymi siłami, systemem gospodarczym. Stowarzyszenie pełni aktywną, szeroko zakrojoną społeczną opiekę nad zabytkami w mieście i regionie, borykając się niejednokrotnie z ogromnymi trudnościami i zwalczając różnorodne przeszkody. Dzięki pracom i wysiłkom Stowarzyszenia przystosowano do zwiedzania dawny szyb „Czarnego Pstrąga” oraz przygotowuje się w tym samym celu starą kopalnię srebra. Ponadto Stowarzyszenie popularyzuje zabytki i ich ochronę, organizuje spotkania z miejscowym społeczeństwem oraz doroczne Dni Gwarków.

Laureatem drugiej nagrody specjalnej został Grzegorz Graliński, społeczny opiekun zabytków, który za zgodą władz miejskich i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków objął w 1975 r. zdewastowaną i częściowo zrujnowaną gotycką basztę w Chojnie. W ciągu krótkiego czasu przeprowadził sposobem gospodarczym, z własnych środków finansowych, remont i re-

waloryzację części obiektu i uporządkował otoczenie. Mimo aprobaty i obietnic ze strony władz miasta Grzegorz Graliński nie uzyskał żadnej pomocy, do baszty nie podłączono nawet wody. Z tych względów był zmuszony do tymczasowego opuszczenia lokalu na zimę; w roku 1976 planuje zakończenie remontu.

Za przeprowadzenie prac remontowych i adaptacyjnych oraz bardzo dobre użytkowanie obiektów zabytkowych 6 instytucjom przyznane zostały wyróżnienia:

— Stadninie Koni w Siarach koło Gorlic za zagospodarowanie eklektycznego zespołu pałacowego na ośrodek szkoleniowo-socjalny;

— Wojewódzkiemu Przedsiębiorstwu Turystycznemu „Łysogóry” w Chęcinach za użytkowanie dawnego klasztoru franciszkanów na hotel turystyczny;

— Świętokrzyskiemu Parkowi Narodowemu za zagospodarowanie na Muzeum Przyrodnicze zachodniego skrzydła opactwa benedyktynów na Świętym Krzyżu;

— Instytutowi Warzywnictwa w Skierniewicach za użytkowanie XVII—XVIII-wiecznego zespołu pałacowego;

— Stadninie Koni w Kadynach w woj. elbąskim za zagospodarowanie na ośrodek wypoczynkowy zespołu pałacowego z XVII—XVIII w.;

— Centralnej Szkole Instruktorów Związku Harcerstwa Polskiego za użytkowanie na ośrodek szkoleniowy zamku w Oleśnicy.

Dyplomy uznania otrzymały:

— Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci w Kamieńcu w woj. katowickim za dobre użytkowanie pałacu z XVIII i XIX/XX w.;

— Studium Rachunkowości i Kontroli Rolnej Centralnego Związku Spółdzielczości Pracy w Młoszowej w woj. katowickim za dobre użytkowanie zespołu pałacowego z XIX w.;

— Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie za dobre użytkowanie na dom pracy twórczej zespołu dworskiego z XVIII w. w Modlnicy koło Krakowa;

— Wiejski Ośrodek Zdrcwia w Łękach Górnych w woj. tarnowskim za dobre użytkowanie renesansowego dworu.

Po zakończeniu konkursu wiceminister kultury i sztuki wystosował do władz zwierzchnich (ministrów, wojewodów) nagrodzonych i wyróżnionych instytucji pisma, w których wyraził uznanie i prosił o propagowanie działalności laureatów na polu ochrony zabytków. Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, doceniając znaczenie akcji upowszechniających opiekę i mecenat nad dobrami kultury, zamierza konkursy na najlepszych użytkowników obiektów zabytkowych organizować w następnych latach, a także podejmować i inicjować inne formy propagowania ochrony zabytków.

mgr Hanna Strukowa
Ministerstwo Kultury i Sztuki
Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków
Warszawa

PROBLEMS CONCERNING UTILIZATION OF ARCHITECTURAL MONUMENTS

Considerable progress in the field of historical monuments protection was made after the Second World War. For various reasons, however, it could not protect many historical buildings from ruin and destruction. In compliance with the instructions given by Prime Minister and Ministry of Culture and Arts, departments where a number of institutions took charge of various historical buildings (especially the department of agriculture) remarkably increased their expenditures on repairs of historical monuments being in administration of their field branches. General Conservator of Monuments initiated a new form of protection of Polish cultural property: he suggested that historical buildings might be taken over by various institutions and adapted to their needs. As a result of this suggestion 140 historical buildings have been taken over so far. The next form of popularization of patronage by various institutions over the monuments was a competition for the best tenant of historical buildings organized in 1975.

The jury awarded prizes and diplomas to 16 institutions patronizing historical buildings. First prize was awarded to the State Centre of Domestic Animals

Insemination in Karczów, Voivodship of Opole, for repairs and adaptation as well as for the best keeping of the palace and garden complex from the turn of the 17th century, the Centre overhauled the palace at its own charge. Second prize was won by Gultowy State Farm, Voivodship of Poznań, for repairs, preservation, interior decorations, adaptation and outfit of the palace from the end of the 18th century at its own charge. Third prize was awarded ex aequo to the Institute of Zootechnics in Cracow (the Zator Section in Zator, Voivodship of Bielsko Biala) and to the Preventive and Sanatorium Treatment Centre in Moszna, Voivodship of Opole, for saving and adaptation of historical buildings according to conservation rules. Moreover, the jury awarded the social protector of historical monuments who in 1975 took care of the ruined Tower in Chojna and overhauled it at his own charge.

The above-mentioned forms of historical monuments protection will be carried on and popularized by the Board of Museums and Protection of Historical Monuments.

MARIAN PAŹDZIÓR

KONKURS NA OPRACOWANIA Z DZIEDZINY OCHRONY ZABYTEKÓW i MUZEALNICTWA *

Celem konkursu było zainteresowanie studentów i młodej kadry naukowej problematyką ochrony zabytków i muzealnictwa przez podejmowanie tematów przyczyniających się do rozwoju nauki i popularyzacji w tym zakresie lub dających propozycje konkretnych rozwiązań praktycznych, dostosowanych do współczesnych potrzeb. Drugim motywem była zachęta do specjalizowania się w zagadnieniach muzealnictwa i ochrony zabytków na użytek aktualnie wykonywanej lub przyszłej pracy w odpowiednich instytucjach.

Konkursem zostały objęte prace projektowe z zakresu urbanistyki, planowania przestrzennego, rewaloryzacji zabytkowych założeń miejskich i wiejskich, adaptacje obiektów zabytkowej architektury i budownictwa dla potrzeb współczesnych, architektury muzealnej, sprzętu wystawienniczego i wyposażenia wnętrz muzealnych, rewaloryzacji parków i ogrodów zabytkowych; prace naukowe w różnych dziedzinach nauki a dotyczące problemów ochrony zabytków i muzealnictwa oraz popularyzatorskie dotyczące tychże problemów. Minister

* W pierwszej połowie czerwca 1975 r. Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki rozesłał do wszystkich zainteresowanych instytutów naukowych, uczelni, muzeów i innych placówek zaproszenie do wzięcia udziału w konkursie na najlepsze prace magisterskie, doktorskie i inne opracowania naukowe a także popularnonaukowe, dotyczące ochrony zabytków i muzealnictwa. Przedmiotem konkursu były prace publikowane bądź też w maszynopisie,

ukończone w roku kalendarzowym 1974; wyjątkowo dopuszczono prace wykonane w latach 1971—1973. Regulamin przewidywał następujące terminy: w 1975 r. — do dnia 15 października złożenie prac, do dnia 30 listopada ogłoszenie wyników konkursu; w następnym latach — do dnia 1 marca każdego roku składanie prac, zaś do dnia 1 czerwca ogłoszenie wyników konkursu.